

Dana Žídková

katedra zemědělské ekonomiky Vysoká škola zemědělská 16521 Praha 6 - Suchdol

Anotace:

Diskutují se možnosti stanovení podílu zemědělské suroviny v základních potravinách vyráběných z potravinářského obilí s využitím dosud statisticky zjišťovaných údajů o výrobě suroviny a jejím zpracování. Z ukázky vyplývá potřeba zajištění vzájemné návaznosti statistických šetření, která se na různých úrovních dosud provádějí, aby bylo možno správně stanovit podíl suroviny, zpracování a obchodu na spotřebitelské ceně, a také posuzovat jejich vývoj.

Summary:

The thesis concerns the problematics of economic relationships in the food production chain. The chosen products are grain products - flour, malt and beer. There are discussed the possibilities of ascertaining the share of agricultural raw materials in the basic foodstuffs produced from alimentary grain using the hitherto statistically followed data regarding production of the raw material and its processing. Alimentary grain is produced during the last three years with still growing unit costs. the production should be intensified as to make the row material for producing food cheaper and the growth of consumer prices as a consequence of the low effectiveness of raw material production therefore not necessary. The thesis shows the need of mutualcoherence of statistical reearch which are still made on different levels, so that the shares of raw material, processing and trade in the consumer price could be ascertained and their development judged.

Klíčová slova:

potraviny, ceny, náklady, zemědělství, potravinářský průmysl

Key words:

foods, prices, costs, agriculture, foods industry

Výdaje za potraviny v podmínkách ČR současného období představují asi 27 % z celkových výdajů. Jsou a budou vždy omezené a společnost bude mít vždy zájem na výrobě potřebného množství "levných" potravin, tzn. takového množství, které při daných příjmech co nejlépe uspokojí poptávku po potravinách. Chceme-li ovlivňovat ceny potravin na trhu s cílem lépe uspokojovat potřebu potravin, měli bychom znát podíly zemědělství, potravinářského průmyslu a obchodu na spotřebitelských cenách a analyzovat faktory, které je ovlivňují. Analýza struktury spotřebitelských cen by měla umožnit odhalovat rezervy ve vertikále výroby potravin a také nacházet možnosti využití těchto rezerv při ovlivňování spotřebitelských cen potravin produkovaných domácím průmyslem a uplatněných na domácím trhu.

Cílem tohoto příspěvku je ukázat na příkladu vybraných potravin, jaké technické a ekonomické informace máme k dispozici pro určování podílu jednotlivých článků vertikály, jakou mají vypovídací schopnost a jaké rezervy jejich analýza umožňuje již nyní odhalit. Jako příklad jsou vybrány potraviny, pro něž jsou základní surovinou obiloviny buď pouze domácího původu nebo většinou domácího původu - ječmen jarní a pšenice ozimá. Pro potravinářské účely se využívá pouze část produkce těchto odvětví - ječmen jarní dosahující kvality sladovnického ječmene a pšenice dosahující kvality potravinářské pšenice. Mouka a moučné výrobky vyrobené v našich potravinářských podnicích nachází téměř plně uplatnění na domácím trhu, zatímco slad a pivo jsou tradičními vývozními komoditami s poměrně vysokým podílem vývozu. V obou případech by však všechny články zúčastněné na jejich výrobě měly mít zájem na co nejefektivnější výrobě, tzn. na co nejnižších nákladech na jednotku produkce. V případě mouky a moučných výrobků proto, že jde o základní potraviny, které mají ve struktuře spotřeby našeho obyvatelstva významné a nezastupitelné místo, v případě sladu a piva především proto, aby se uchovala a upevnila jejich konkurenceschopnost na zahraničních trzích.

Ke stanovení podílu jednotlivých stupňů je možné využít statistiku cen zemědělských výrobců, cen průmyslových výrobců a cen spotřebitelských, které sleduje ČSÚ na základě výběrových šetření a další údaje o výrobní základně v zemědělství a potravinářském průmyslu šetřené statisticky.

Obecné vyjádření struktury ceny konečného spotřebitele

(bez daně z přidané hodnoty)

zemědělská surovina	náklady na výrobu a posklizňovou úpravu suroviny náklady na skladování v zemědělských podnicích zisk zemědělských podniků
potravinářský průmysl	náklady na dopravu ke zpracovateli náklady na zpracování v potravinářském průmyslu náklady na skladování v potravinářském průmyslu zisk podniků potravinářského průmyslu
obchod	náklady obchodu (dopravy, skladování a prodeje) zisk obchodu

Bohužel je nutné konstatovat, že transformační proces, kterým prochází zemědělství, potravinářský průmysl i obchod se negativně odrazil ve zvýšení nákladů všech stupňů vertikály. Jako hlavní příčina růstu nákladovosti se označuje růst cen vstupů, méně už se hovoří o nevyužití výrobních zdrojů a o neefektivnosti organizačních vazeb uvnitř jednotlivých stupňů vertikály i mezi nimi. Podívejme se podrobněji na příčiny růstu nákladů na zemědělskou surovinu při výrobě mouky a sladu.

Jak vyplývá z vývoje ploch, hektarových výnosů a sklizní pšenice ozimé a ječmene jarního, vyrábí zemědělství jednotku suroviny od roku 1990 stále neefektivněji.

Vývoj ploch, hektarových výnosů a sklizní

Plodina		1989	1990	1991	1992	1993
pšenice ozimá	plocha - ha	812944	807654	785881	734641	752109
	výnos - t.ha ⁻¹	4.96	5.64	5.13	4.53	4.25
	sklizeň - tis.t	4031	4559	4030	3330	3194
ječmen jarní	plocha - ha	357853	335661	339744	438406	444457
	výnos - t.ha ⁻¹	4.13	5.44	4.70	3.77	3.92
	sklizeň - tis.t	1477	1827	1597	1651	1742

U pšenice sklizeň klesá vlivem poklesu ploch, ale hlavně vlivem poklesu výnosu, u ječmene sklizeň sice roste, ale podílí se na tom extenzivní faktor plochy, zatímco výnosy působí negativně. Objektivní příčinou poklesu výnosů je průběh počasí v posledních letech. Subjektivní příčinou je výrazný pokles intenzifikačních vkladů do výroby - hnojiv a ochranných prostředků. Výsledkem je nízké využití genetického potenciálu u nás pěstovaných odrůd ozimé pšenice i jarního ječmene, nevhodné využití osiv a dalších fixních nákladů vynaložených na obdělání plochy, ošetření porostů a na sklizeň, které se odráží v nákladech na tunu zrna.

Porovnáním nákladovosti výroby pšenice a ječmene s cenami, které zemědělci dosahovali na domácím trhu je možné přibližně odvodit velikost zisku a posoudit rentabilitu výroby těchto produktů v zemědělství. Jenom přibližně proto, že údaje pocházejí z různých výběrových šetření a nejsou zcela konzistentní.

Nákladovost a ceny pšenice a ječmene v letech 1991 - 1993

Plodina	1991	1992	1993	Index	
pšenice	celkem	ozimá	ozimá	93/91	92/93
náklad na hektar ^{1/}	8342	8505	8619 ^{3/}	1.033	1.019
náklad na tunu	1524	1800	4/	1.181	
průměrná tržní cena ^{2/}	2471	3018	3371	1.364	1.221
zisk z jedné tuny	947	1218	1.286		
míra rentability %	62	67			
ječmen	celkem	jarní	jarní		
náklad na hektar ^{1/}	7862	7835	7774 ^{3/}	0.988	0.996
náklad na tunu	1504	1901	4/	1.263	
průměrná tržní cena ^{2/}	2531	2972	3210	1.268	1.174
zisk z jedné tuny	1027	1071	1.042		
míra rentability %	68	56			

Vysvětlivky:

- dle VÚZE
- vlastní výpočet z průměrných cen ČSÚ - pšenice potravinářská a ječmen sladovnický v hospodářském roce
- Zpráva o stavu českého zemědělství, MZeČR
- v době zpracování příspěvku nezveřejněno, ale s přihlédnutím k poklesu hektarových výnosů je možné předpokládat zvýšení nákladu na tunu

Odhlédneme-li pro účely této ukázky od metodických problémů, které se skrývají v předložených údajích, je možné konstatovat, že cena vstupní suroviny pro potravinářský průmysl se v obou případech zvýšila vlivem růstu nákladů i zisku z jednotky produkce - přičemž vliv nákladů je větší u ječmene a vliv zisku je větší u pšenice.

Pro vyjádření podílu ceny vstupní suroviny v ceně zpracovatele nebo v ceně spotřebitelské nemáme ze statistických šetření zatím k dispozici všechny potřebné údaje. Proto v další části následuje ukázka metodického postupu na jehož základě by bylo možné vyjádřit podíl suroviny a ostatních stupňů.

Výpočet struktury obchodní a spotřebitelské ceny mouky

Druh mouky	Podíl-% (výtěžnost)	Obchodní cena		Spotř. cena	
		l kg	semelku	l kg	semelku
krupice	2.50	8.30	0.207	9.89	0.372
polohr. výběr.	4.95	8.13	0.402	9.60	0.475
hrubá Zlatý klas	11.67	8.05	0.939	9.50	1.109
hladká Speciál	26.00	6.60	1.716	7.80	2.028
polohrubá	0.70	7.20	0.050	8.50	0.059
hladká OO	4.10	7.37	0.302	8.70	0.357
chlebová bílá	3.59	6.52	0.234	7.70	0.276
chlebová	17.59	5.60	0.985	6.60	1.161
potravin. celkem	71.10		4.835		5.837
krmné celkem	28.90		0.600		0.600
celkem			5.435		6.437

Při průměrné tržní ceně pšenice 3 Kč za kilogram, uvedené výtěžnosti a cenách je podíl suroviny na spotřebitelské ceně 46 %, podíl zpracování přibližně 38 % a podíl obchodu 16 %. Vezmeme-li při výrobě sladu v úvahu např. výtěžnost 76.92 %, cenu jedné tuny ječmene 2900 Kč, potom cena suroviny při výrobě jedné tuny sladu činí 3770 Kč. Při ceně sladu 6300 Kč to představuje podíl téměř 60 %.

Podíl suroviny je v obou případech významný. Dal by se snížit, kdyby výroba pšenice a ječmene byla intenzivnější a efektivnější, přičemž by nemusel být snížen objem zisku, který zatím zemědělské podniky realizovaly v ceně.

Podobně jako analyzujeme vliv zemědělské suroviny, měli bychom analyzovat náklady a zisk zpracovatelů, obchodních cest a vlastního obchodu. Zde podle mého názoru máme využitelných informací velmi málo. Je třeba znát skutečnou nebo alespoň normovanou výtěžnost - potřebu suroviny na jednotku finálního produktu - a ceny všech produktů zpracování.

Za předpokladu, že se nemění výtěžnost v potravinářském průmyslu, nebo-li používají se stejné technologické postupy, je možné porovnávat dynamiku vývoje cen suroviny a cen produktů zpracovatelského průmyslu.

Vývoj průměrných cen suroviny a produktů zpracování v ČR

Druh	1991	1992	1993	92/91	93/91
mouka pš. polohrubá	6.48	7.46	9.60	1.15	1.48
chléb	6.70	7.88	9.19	1.18	1.37
rohlík	0.73	0.85	0.98	1.16	1.34
pivo 10%,0.5 l	5.24	6.04	7.00	1.15	1.34
potravinářská pšenice	2393	2675	3419	1.12	1.43
sladovnický ječmen	2495	2648	3235	1.06	1.30

Průměrné ceny surovin rostly o něco pomaleji než ceny potravin z nich vyrobených. Podíl suroviny na ceně konečného spotřebitele se tedy snížil, zatímco podíl zpracování a obchodu se zvýšil. Tento závěr je rovněž pouze orientační, protože nevíme, zda nedošlo vlivem nových technologií při zpracování ke snížení nebo zvýšení potřeby suroviny na jednotku produkce.

Z uvedeného je zřejmé, že stanovení podílu jednotlivých článků vertikály je složitý problém vyžadující mnoho technických a cenových informací, ale jedině s jejich znalostí a správným postupem můžeme objektivněji hodnotit vývoj ekonomických vztahů ve vertikále výroby potravin. Proto se domnívám, že by bylo účelné vytvořit pro jednotlivé druhy potravin jednotnou soustavu informací, která by umožnila sledovat objektivněji ekonomické vztahy ve vertikále. Bylo by potřeba aktualizovat, případně obnovit tvorbu ekonomických normativů, které by vyjadřovaly žádoucí úroveň nákladovosti a zisku na všech stupních vertikály.

Podle mého názoru je budoucí potřebu potravin třeba kvantifikovat pro jednotlivé druhy potravin pro střednědobé období. V návaznosti na to stanovit potřebu zemědělské suroviny a potřebné plochy pro její výrobu. Intenzivní výroba, jeli založena na uplatnění vědeckých poznatků o potřebách rostlin pro tvorbu optimálního výnosu, může být zcela v souladu s principy trvale udržitelného rozvoje, ale musí také přinášet dostatečné ekonomické efekty všem článkům vertikály i spotřebiteli.

Zemědělci musí intenzifikovat výrobu a tím snížit jednotkové náklady. Zpracovatelé by měli usilovat o růst výtěžnosti suroviny a optimální využití kapacit. Obchod o optimální rozmístění sítě a racionalizaci dopravy. Výsledkem by měla být výroba cenově dostupných potravin při co nejnižším zatížení životního prostředí.

Literatura:

1. Statistické informace ČSÚ - Ceny zemědělských výrobců, ceny průmyslových výrobců a spotřebitelské ceny potravinářského zboží, ČSÚ, Praha
2. Nákladovost zemědělských výrobků a výsledky hospodaření v zemědělských podnicích - VÚZE, Praha
3. Statistické informace ČSÚ - Definitivní údaje o sklizni zemědělských plodin za Českou republiku v roce 1993